

УДК 37.011.3.147.091.31-05:373

Наталія Бахмат

ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Інформатизація системи освіти, зокрема шкільної, введення навчання інформатики в початкову школу підтверджує необхідність відповідності педагогічної підготовки вчителів початкових класів теперішньому рівню інформатизації суспільства. Зазначене також орієнтує на формування однієї з глобальних цілей шкільної освіти – підготовленості сучасних педагогів у галузі початкової освіти до використання інформаційних технологій (ІТ) у професійній діяльності: застосування у навчально-виховному процесі, управління навчанням, самопідготовки та самонавчання.

Концептуальні засади професійно-педагогічної підготовки вчителів початкової школи, формування їхніх педагогічних професійно значущих якостей обґрунтовано в роботах науковців: Н. Бібик, Н. Глузман, Т. Гуменникової, П. Гусака, М. Захарійчука, Л. Коваль, О. Комар, Ю. Короткової, С. Литвиненко, С. Мартиненко, І. Пальшкової, Д. Пашенка, Л. Петухової, О. Савченко, Л. Хомич та ін.). Аналіз їхніх праць засвідчує, що вчитель початкових класів як фахівець у галузі початкової освіти повинен характеризуватися не лише високим рівнем предметних знань початкової школи, але й здатностями використання у професійній діяльності інноваційних засобів і форм, тобто готовністю до застосування отриманих знань і вмінь у навчально-виховній, соціально-педагогічній, науково-методичній та організаційно-управлінській діяльності.

Тому виникає суперечність між вимогами, які інформаційне суспільство висуває до вчителя початкової школи, та якістю його педагогічної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах (ВПНЗ), показником якої виступає сформована професійна готовність. Дослідження зазначених суперечностей актуалізує необхідність науково обґрунтованих змін у стратегії та структурі їх педагогічної підготовки та педагогічного досвіду, зокрема пошуку нового змісту, інноваційних методів, форм і технологій навчання з використанням ІТ.

Мета статті – проаналізувати стан підготовки вчителя початкової школи, окреслити шляхи її модернізації в умовах інноваційного освітнього середовища.

Конструктивне осмислення означеної проблеми вказує на можливість опиратися на висловлювання М. Ярмаченка як основоположне: «Педагогічний досвід – сукупність знань, умінь і навичок, що набуваються вчителем у процесі практичної навчально-виховної діяльності; основа педагогічної майстерності вчителя, одне з важливих джерел розвитку педагогічної науки. В педагогічному досвіді педагогіка виявляється не лише наукою, а й складним мистецтвом. У процесі його вивчення найважливіше значення має цілісність педагогічних явищ, а оскільки педагогічний досвід – це процес, то його треба розглядати в русі» [2, с. 359] (Рис. 1).

Рис. 1. Модель явища «педагогічний досвід» як основоположного фактора розвитку педагогіки (за М. Ярмаченком)

Конкретизуючи першорядну функцію педагогіки у підготовці вчителя, В. Сластьонін запропонував виокремити дві складові: теоретичну і технологічну функції [5] (Рис. 2.).

Рис. 2. Складові функції педагогіки у підготовці вчителя (за В. Сластьоніним)

Так, теоретична функція реалізується на трьох рівнях:

- описовому або пояснювальному – вивчення передового і новаторського педагогічного досвіду;
- діагностичному – виявлення стану, умов і причин педагогічних явищ, успішності й ефективності діяльності педагога й учнів;
- прогностичному – експериментальні дослідження педагогічної дійсності та побудова на їх основі моделей перетворення цієї дійсності; прогностичний рівень вчений пов'язує з розкриттям сутності педагогічних явищ через наукове обґрунтування очікуваних змін; як стверджує дослідник, саме на цьому рівні формуються теорії навчання і виховання, моделі педагогічних систем тощо.

У свою чергу, технологічна функція теж передбачає три рівні її реалізації:

- проєктивний, пов'язаний із розробкою відповідних методичних матеріалів (навчальних планів, програм, підручників і навчальних посібників, педагогічних рекомендацій), які втілюють у собі теоретичні концепції та визначають «нормативний або регулятивний» план педагогічної діяльності, її зміст і характер;
- перетворюючий, спрямований на впровадження досягнень педагогічної науки в освітню практику з метою її вдосконалення;
- рефлексивний і коригуючий, що передбачає оцінювання впливу наукових досліджень на практику навчання та виховання і наступну корекцію.

Близькою за значенням до попередніх є класифікація Н. Бордовської та А. Реан, які виділяють три основні функції педагогіки як науки: теоретичну, прикладну і практичну (спрямовану на вдосконалення навчання і виховання людини) [1].

Отже, можна стверджувати, що педагогіку в цілому науковці та практики пропонують розглядати як науку та практику навчання і виховання людини на всіх вікових етапах її особистісного та професійного розвитку і формування, оскільки сучасна система освіти стосується практично кожної людини та включає в себе всі ланки – від дошкільних навчальних закладів до професійної підготовки.

Відштовхуючись від означеного, слід зауважити, що в останні роки сформувалася потреба в сучасних учителях початкової школи, які повинні мати високий рівень освіченості в різних галузях: методології, методик, психології, культури та педагогіки.

Відповідний високий рівень знань у зазначених галузях може виступати свідченням освіченості педагога, сформованості високих професійних якостей, здатності до педагогічної творчості та педагогічної майстерності.

Значущість формування інноваційних якостей сучасного вчителя початкової школи підкреслюється тим, що в Україні за останні роки з'явилася велика кількість спеціалізованих гімназій і шкіл, зокрема приватної форми власності, які спрямовані на активне неперервне впровадження новітніх педагогічних технологій, пошук нових підходів до якісної підготовки молодого покоління, до подальшого навчання, адаптації у суспільстві, пошуку власного «Я» тощо.

Отже, сучасна початкова школа потребує вчителя, який здатний до творчого пошуку, креативних шляхів у професійній діяльності, працює у новому форматі та є конкурентоспроможним. Його діяльність повинна ґрунтуватися на досягненнях традиційної педагогіки, включати інноваційні підходи та передбачати пошук нових шляхів, які відповідають неперервному розвитку суспільства. Такий учитель має бути спрямованим на постійне підвищення свого фахового й особистісного рівня та готовим до педагогічних експериментів, що опираються на проведення досліджень і наукових пошуків.

Реальність зумовлює необхідність підготовки вчителя початкової школи у ВПНЗ як високоосвічених фахівців, здатних до своєчасного гнучкого переформатування напрямку та змісту своєї професійної діяльності, відбору й оцінювання нових форм, методів і засобів навчання, які вмотивовані впливом інформатизації освіти та суспільства в цілому. Такий учитель повинен володіти високим рівнем педагогічної майстерності та бути підготовленим до організації навчально-виховної діяльності, спрямованої на творче засвоєння знань учнями, формування навичок і вмінь самоконтролю, самоаналізу та самооцінювання, здатність осмислювати отриману інформацію.

Нині діяльність багатьох компаній, корпорацій та підприємств найчастіше неодмінно пов'язується з терміном «конкурентоздатність». Конкурентоздатність дослідниками розглядається як вища спонукальна сила, що змушує виробників продукції підвищувати її якість, знижувати витрати на виробництво, підвищувати продуктивність праці. Більше того, конкурентоздатність формулює нові стандарти діяльності учасників ринку [4; 6].

В освіті, за нашими дослідженнями, конкурентоздатність як якість сучасного вчителя повинна свідчити про його високий рівень підготовленості до професійної діяльності та здатність до постійного та неперервного навчання і самонавчання. Конкурентоздатного вчителя також характеризує прагнення досягнення, на наш погляд, високих цілей: підвищення рівня якості навчання молодого покоління, підготовка учнів

до життя та діяльності в умовах інформаційного суспільства тощо. У ВПНЗ України постає проблема, яку було виявлено і у відповідних навчальних закладах інших країн: як краще підготувати вчителів для вирішення такого складного завдання, як підготовка учнів до завтрашнього дня, особливо за відсутності відповідних моделей.

Навіть наше поточне, розуміння того, що може бути необхідним, безумовно, буде застарілим до 2030 р. Більшість учителів освітніх програм в американських ВНЗ починається з курсу «Основи освіти», що містить велику частку історії освіти й аналіз сучасних прийомів, які використовуються в освіті. Існує мало думок, як все могло б бути, може бути і має бути. Іншими словами, формується бачення майбутнього – вчителі зобов'язані досліджувати майбутнє та проектувати систему підготовки молоді та представити творчі інноваційні способи підготовки своїх учнів [7].

Вивчення японського досвіду підготовки фахівців дозволяє виявити своєрідний підхід до формування конкурентоздатного вчителя, дотримання якого строго реалізується та контролюється. В його основі лежить єдина педагогічна концепція, суть якої полягає у формуванні трьох груп навичок студентів: технологічних, комунікативних і концептуальних. Технологічні навички пов'язані з освоєнням професії. Комунікативні мають безпосереднє відношення до спілкування з різного роду людьми і з самим собою. Концептуальний – це мистецтво прогнозувати події, планувати діяльність великих груп людей, приймати відповідальні рішення на основі системного аналізу [8].

Оригінальну модель педагогічної освіти, орієнтовану на перспективу, пропонує University Master of Education program «Future of Education». Освітня програма висуває деякі загальні ідеї стосовно того, як Америка рухається в напрямі результативної підготовки всіх педагогів, які будуть задіяні у навчанні до 2030 р. і далі [7]:

1. Курси підвищення кваліфікації будуть пропонуватися гетерогенній групі педагогів із метою створення конкуренції, яка дозволить виокремити високопідготовлених педагогів усіх типів, здатних задовольнити змінні потреби неперервної освіти.

2. Педагогічна освіта не повинна бути обмеженою регіоном підготовки. Можливості он-лайн освітньої програми можуть запропонувати вчителю інтерактивні можливості, де майбутні педагоги отримають необхідний досвід у використанні інформаційних технологій у викладанні та навчанні в якості інструмента.

3. Надання можливості педагогам розглянути тенденції і прогнози на майбутнє і створення бачення того, як до нього підготуватися: що студенти повинні знати і вміти робити не зараз, а в 2030 або 2040 і надалі? Як ми сьогодні повинні готуватися до цих потреб? Які нові технології, що будуть визначати, як, де і з ким ми працюємо? Якою буде робота в майбутньому і як це повинно відобразитись у навчальних програмах для підготовки студентів?

4. Навички творчості, інновацій і лідерства можуть бути інтегровані в усі дисципліни.

5. Цифрово-опосередковане навчання включає більше, ніж знання про нові технічні засоби. Педагоги повинні бути готовими виступити посередником навчання на основі постійного розвитку інформаційних технологій.

6. Педагоги повинні бути озброєними глибиною знань, які можуть бути творчо застосовані. Нині на світовому ринку це наука, технології, інженерія та математика.

Отже, в Японії розроблена потужна система підготовки педагогів, яка функціонує в умовах сучасного динамічного інформаційного освітнього середовища і забезпечує високий рівень якості освіти суспільства в цілому.

На нашу думку, зазначений досвід може бути врахований у процесі формування конкурентоздатності вчителів початкових класів в Україні, адже у XXI ст. має формуватися особистість сучасного вчителя початкової школи – нова особистість, яка характеризується соціально типізованою педагогічною поведінкою, що самоадаптується до змінних умов діяльності, до пошуку шляхів і методів підготовки дітей, до співтворчості з учнями, батьками та колегами.

Однією із суттєвих ознак прояву конкурентоздатності як характеристики особистості сучасного випускника ВПНЗ є фахова компетентність – інтегрована якість, сформований рівень якої в новітніх умовах безпосередньо вказує на рівень сформованості конкурентоздатності вчителя, а отже, на здатність конкурувати на педагогічному фаховому ринку праці. Одним із факторів впливу на розвиток і формування зазначених якостей є створення у ВПНЗ відповідного інформаційно-освітнього середовища, умови якого є адекватними для розвитку суспільства.

Компетентність, за Дж. Равеном, включає: інтелект; ефективну поведінку, особистісні здібності; сформованість внутрішньої мотивації (визначається цінностями особистості та відіграє вирішальну роль у розвитку компетентності) [3, с. 253-254].

Відповідно рівнем сформованості педагогічних компетентностей вчителя початкових класів визначається рівень його кваліфікації, який дозволить йому успішно вирішувати педагогічні професійні завдання.

Співвідношення поняття конкурентоспроможності вчителя початкових класів із питаннями формування професійної компетентності студента ВПНЗ, їх взаємозв'язок, становлення «Я-концепції» професіонала європейського рівня потребує пошуку нових підходів і шляхів розроблення моделі професійно-особистісної компетентності випускника та різнопланових засобів, які гарантують якість його підготовки.

Успішність та ефективність формування конкурентоздатності випускника ВПНЗ може бути забезпечена за сформованості соціально-психологічних, педагогічних, організаційних, матеріально-технічних та інших умов, які оптимально взаємодіють між собою, можливого інноваційного освітнього середовища. Реалізація педагогічних умов перебуває у площині поновлення рівноваги між освітою і практикою шляхом переходу цілей навчання від знань до інтегрованих практико-діяльнісних умінь, тобто до компетентностей, оскільки ринок праці потребує не відтворюваності знань, а здатності вчителя творчо здійснювати основні професійні функції.

На наш погляд, перспективами забезпечення компетентнісного підходу на сучасному етапі його розвитку в процесі підготовки та фахової діяльності вчителя у ВПНЗ варто означити:

- відхід за межі знаннєвого освітнього простору;
- інтенсифікацію практико-діяльній орієнтації навчання;
- відстеження вимог суспільства до сучасного вчителя початкових класів;
- постійну самомотивацію вчителя до здійснення професійної діяльності;
- володіння технологією самопрезентації особистих досягнень;
- забезпечення переходу від дидактичної стадії самовизначення до етапу професійної самореалізації в різноманітних педагогічних ситуаціях тощо.

Враховуючи зазначені умови підготовки вчителів початкової школи у ВПНЗ, формується необхідність створення механізму трансформації вимог суспільства до їх компетентності.

Таким чином, педагогічна компетентність вчителя початкових класів виступає інтегрованою якістю особистості, яка станом на сьогодні спрямована на формування конкурентоздатної особистості. Відповідно конкурентоздатність вчителя є результатом практичної педагогічної підготовки, рівнем професійної компетентності, що забезпечує його соціально-професійну мобільність.

Рівень сформованості конкурентоздатної особистості педагога в галузі початкової освіти, забезпечується:

- реалізацією комплексу соціально-психологічних, педагогічних, організаційних, матеріально-технічних умов, спрямованих на формування інноваційного освітнього середовища;
- стимулюванням самовдосконалення особистості випускника ВПНЗ, його самоперетворення;
- забезпеченням суб'єктної позиції студентів у навчально-виховному процесі;
- посиленням творчого характеру діяльності майбутніх фахівців і розвитком спонукальної мотивації до навчання.

Сукупність визначених показників має визначати й активізувати внутрішні механізми розвитку педагогічної професійної компетентності, мобілізувати резерви для формування конкурентоздатності вчителів початкової школи.

Зазначене зумовлює пошук, розроблення та реалізацію новітніх концептуальних системних підходів у педагогічній підготовці вчителів початкових класів у ВПНЗ, формування інноваційного інтегрованого ІТ-середовища, умов якого сприяють формуванню конкурентоздатності, узагальненими ознаками якого може бути:

- дотримання наступності педагогічної підготовки;
- дотримання наступності та міждисциплінарності (дидактичних, методичних і педагогічних дисциплін);
- дотримання наступності між етапами технологічної підготовки;
- цілеспрямованість процесу формування готовності до застосування ІТ у початковій школі як складової професійної компетентності;
- ефективна організація науково-дослідної роботи;
- розроблення сучасних засобів і форм розв'язування навчально-професійних педагогічних завдань за доцільного залучення ІТ;
- розроблення сучасних засобів і форм ефективної організації професійно орієнтованої педагогічної практики;
- доцільна та раціональна інтеграція інноваційних і традиційних технологій навчання;
- неперервність моніторингу процесу педагогічної підготовки за розроблення та використання спеціального інструментарію.

Вирішення означеної проблеми є не лише вимогою педагогічного сьогодення, а й необхідністю забезпечення управління освітньою діяльністю у ВПНЗ, особливо в період інформатизації шкільної освіти. Педагогічна підготовка конкурентоздатних вчителів початкової шко-

ли потребує розроблення й теоретичного обґрунтування наукових основ освітніх інновацій у ВПНЗ – розроблення теоретико-методичних засад проектування інноваційного інтегрованого ІТ-середовища, яке опирається на активне впровадження інформаційних технологій.

Посилання:

1. *Бордовская, Н. В.* Педагогика : учебное пособие / *Н. В. Бордовская, А. А. Реан.* — С.-Пб. : Издательство «Питер», 2006. — 304 с.
2. Педагогічний словник / За ред. *М. Д. Ярмаченка.* — Київ : Педагогічна думка, 2001. — 514 с.
3. *Равен, Дж.* Компетентность в современном обществе : выявление, развитие и реализация / *Дж. Равен*; Пер. с англ. — Москва : Когито-Центр, 2002. — 396 с.
4. *Сімонова, В. С.* Підходи до визначення поняття «конкурентний потенціал» та його роль у формуванні конкурентоспроможності підприємства // Формування ринкових відносин в Україні. — 2011. — № 6. — С. 193-197.
5. *Сластьонін, В. О.* Формування особистості вчителя в процесі професійної підготовки / *В. О. Сластьонін* // Педагогічна творчість і майстерність : Хрестоматія. — Київ : ІЗМН, 2000. — С. 103-107.
6. *Тарнавська, Н. П.* Нові погляди на сутність конкурентоспроможності підприємств / *Н. П. Тарнавська, І. І. Макарова* // Формування ринкових відносин в Україні. — 2010. — № 12. — С. 57-66.
7. *Bailey, Jane.* Teacher Preparation and Global Competitiveness [Electronic resource] / URL : <http://www.seenmagazine.us/articles/article-detail/articleid/559/teacher-preparation-and-global-competitiveness.aspx>. — Last updated : 20-May-2013. — Title from the screen.
8. The Japanese education. — Education [Electronic resource] // Japan-guide : Living in Japan : Education : Web-site / Japan travel guide. — URL : <http://www.japan-guide.com/e/e2150.html>. — Last updated : 27-Feb-2013. — Title from the screen.

References (transliterated and translated):

1. *Bordovskaya, N. V & A. A. Rean.* Pedagogika : Uchebnoe posobie (Pedagogy : Textbook). St. Petersburg, 2006, 304 p.
2. Pedahohichnyi slovnyk (Pedagogical Dictionary). Kyiv, 2001, 514 p.
3. *Raven, Dzh.* Kompetentnost' v sovremennom obshchestve: vyiyavlenie, razvitie i realizatsiya (Competence in modern society: the identification, development and implementation). Moscow, 2002, 396 p.
4. *Simonova, V. S.* Pidhody do vyznachennya poniattya «konkurentnyi potentsial» ta yoho rol u formuvanni konkurentospromozhnosti pidpriemstva (The approaches to the definition of «competitive potential» and its role in forming of competitiveness of enterprises). // Formation of Market Relations in Ukraine, Kyiv, 2011. Vol. 6, pp. 193-197.
5. *Slastonin V. O.* Formuvannia osobystosti vchytelia v protsesi profesiynoyi pidhotovky (The formation of teacher's personality in the process of professional training). // Educational creativity and skills : A Chrestomathy. Kyiv, 2000, pp. 103-107.
6. *Tarnavska N. P. & I. I. Makarova.* Novi pohliady na sutnist konkurentospromozhnosti pidpriemstv (New views on the nature of competitiveness of enterprises). // Formation of Market Relations in Ukraine, Kyiv, 2010. Vol. 12, pp. 57-66.

7. *Bailey, Jane*. Teacher Preparation and Global Competitiveness. [Electronic resource] / URL : <http://www.seenmagazine.us/articles/article-detail/articleid/559/teacher-preparation-and-global-competitiveness.aspx>. – Last updated : 20-May-2013. – Title from the screen.
8. The Japanese education. – Education [Electronic resource] // Japan-guide : Living in Japan : Education : Web-site / Japan travel guide. – URL : <http://www.japan-guide.com/e/e2150.html>. – Last updated : 27-Feb-2013. – Title from the screen.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2015

Н. Бахмат

Проблемы модернизации педагогической подготовки учителей начальной школы

Статья освещает проблему подготовки современного учителя начальной школы в условиях инновационной образовательной среды. Проанализирован опыт отечественных и зарубежных ученых в направлении модернизации системы подготовки педагогов; показано соотношение понятий «конкурентоспособность» и «профессиональная компетентность» учителя; определены перспективы реализации компетентностного подхода в процессе подготовки и осуществления профессиональной деятельности педагога; намечены пути формирования его конкурентоспособности в условиях инновационной интегрированной ИТ-среды. Решение обозначенной проблемы является не только требованием педагогического настоящего, но и необходимостью обеспечения управления образовательной деятельностью в высшей школе, особенно в период информатизации школьного образования. Автор делает вывод, что педагогическая компетентность учителя начальных классов выступает интегральным качеством личности, которое по состоянию на сегодня направлено на формирование конкурентоспособной личности.

Ключевые слова: педагогический опыт, инновационные качества, конкурентоспособность, профессиональная компетентность, компетентностный подход, инновационная интегрированная ИТ-среда.

N. Bakhmat

Problems of Modernization of Primary School Teachers' Pedagogical Training

The article deals with the problem of training of modern primary school teachers under the conditions of innovative educational environment. The author analyses native and foreign scientists' experience in the field of modernization of the system of teachers' training. The correlation between the concepts «competitiveness» and «professional competence» of teacher are shown. The prospects of providing the competence approach in the

process of preparation and realization of teacher's professional activity and ways of forming his or her competitiveness in terms of innovative integrated IT-environment are settled. The solution to these problems is not only a pedagogical requirement of the present, but also the need to ensure management of educational activities in higher school, especially in the period of informatization of education. The author concludes that the pedagogical competence of primary school teachers is an integral quality of the personality, which is aimed at forming a competitive personality.

Keywords: pedagogical experience, innovative qualities, competitiveness, professional competence, competence approach, innovative integrated IT-environment.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор П. І. Сікорський